

Authors' contribution/
Wkład autorów:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Analiza statystyczna/
Statistical analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie tekstu/
Manuscript preparation
F. Opracowanie
piśmiennictwa/
Literature search
G. Pozyskanie funduszy/
Funds collection

NON-PRODUCTIVE FUNCTIONS OF VALUABLE NATURAL AREAS

POZAPRODUKCYJNE FUNKCJE OBSZARÓW PRZYRODNICZO CENNYCH

Mikołaj Jalinik

The Faculty of Forestry in Hajnówka, Białystok University of Technology
Zamiejscowy Wydział Leśny w Hajnówce, Politechnika Białostocka

Jalinik M. (2016), *Non-productive functions of valuable natural areas / Pozaprodukcyjne funkcje obszarów przyrodniczo cennych*. Economic and Regional Studies, Vol. 9, No. 3, pp. 103-111.

REVIEW ARTICLE

JEL code: Q26

Submitted:
November 2015
Accepted:
May 2016

Number of characters:
23686
Tables: 0
Figures: 0
References: 16

ARTYKUŁ PRZEGLĄDOWY

Klasyfikacja JEL: Q26

Zgłoszony:
Listopad 2015
Zaakceptowany:
Maj 2016

Liczba znaków ze spacjami:
24940
Tabele: 0
Rysunki: 0
Literatura: 16

Summary

Subject and purpose of work: The subject of the study is the presentation of naturally valuable areas in which non-production related functions can be performed apart from the production related ones. The purpose of this article is to address the issue of functions of naturally valuable areas with the focus on their importance for economic and social activity.

Materials and methods: The present analysis has been based on the specialist research literature as well as on the data obtained from local government bodies. The induction and deduction methods as well as critical literature analysis have been used.

Results and conclusions: The results of the study confirmed that non-production related functions play a significant role in social life and, above all, they can impact the improvement of people's physical and mental health. They can also provide some valuable raw materials including forest undergrowth while the principles of sustainable growth are followed.

Keywords: valuable natural areas, non-productive functions, forestry areas

Streszczenie

Przedmiot i cel pracy: Przedmiotem badań jest przedstawienie obszarów przyrodniczo cennych, na których poza funkcjami produkcyjnymi można realizować funkcje pozaprodukcyjne. Celem opracowania jest zaprezentowanie funkcji obszarów przyrodniczo cennych, a głównie ich znaczenia w działalności gospodarczej i społecznej.

Materiały i metody: Do opracowania wykorzystano literaturę specjalistyczną pochodzącą z opracowań naukowych, jak i danych organów samorządowych. W opracowaniu zastosowano metodę indukcyjną i dedukcyjną oraz krytyczną analizę literatury.

Wyniki i wnioski: Wyniki badań potwierdziły, że funkcje pozaprodukcyjne odgrywają również ważną rolę w życiu społecznym, a przede wszystkim mogą wpływać na poprawę zdrowia fizycznego i psychicznego. Mogą także dostarczać bardzo wartościowych surowców uwzględniając runo leśne przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: obszary przyrodniczo cenne, funkcje pozaprodukcyjne, obszary leśne

Address for correspondence/ Adres korespondencyjny: prof. nadzw. dr hab. inż. Mikołaj Jalinik, The Faculty of Forestry in Hajnówka, Białystok University of Technology, Piłsudskiego 8, 17-200 Hajnówka, Poland; phone: +48 85 682-95-00; e-mail: jalinik@op.pl

Introduction

Modern nature preservation increasingly sees nature sites as a tool for biological diversity preservation, which is important not only for naturalists, but also for a broader scope of social and professional groups. The meaning of nature sites is systematically increasing because of scientific, cultural, social and economic values.

In valuable natural areas, beside productive functions, non-productive functions may be conducted. Both productive and non-productive functions belong to the common area. The most important non-productive functions include (Ankudo, Kowalczyk 2013):

- Preservative - preserving water, ground, biological diversity;
- Social - protection of people's health, reinforcement of national defence, educational function, tourism, recreation.

In every geographic area there are features that predestine it for a specific form of management. Productive functions are connected with production in a particular branch; however, non-productive ones concern mainly using resources of a given area by people, and these may be called public goods. As an example, being in an unpolluted environment that was cleaned by a forest, gathering water that was collected by a forest, admiring the beauty of a landscape that we delight, cooling off during a hot weather and simply being in a forest, are some of the positive features of nature sites.

Valuable natural areas may be associated with preserved areas of a given environment (dependent on its size or a number of legally protected elements of an environment). Natural elements of environment, legally protected, implemented restrictions and limits are introduced to minimize the level of pollution. It conditions the use of these areas by different forms while maintaining the balanced development rules.

It need to be stressed that the higher urbanization level is, the higher the pollution may get. Areas of a high urbanization level (industrial, residential) exclude the existence of natural environment elements by great anthropogenic changes. Nature sites are characterized mainly by biological and landscape diversity. It influences greatly an economic activity. These areas cover a large part of our country, and being on an attractive area (nature site), having a contact with nature in a clean, unpolluted environment is every man's desire. Therefore, already existing and potentially valuable areas in terms of natural values, should not only be commonly available according to set rules, but they also should be covered by appropriate legal regulations that limit and regulate their availability for tourists.

The aim of this work is to show non-productive functions of nature sites, mainly their meaning in economic activity and human life. In the dissertation, the critical review of the literature approach was used. In social awareness, nature

Wstęp

Współczesna ochrona przyrody w coraz większym stopniu postrzega obszary przyrodniczo cenne jako narzędzie ochrony różnorodności biologicznej, ważnej nie tylko dla przyrodników, ale także dla szerszych grup społecznych i zawodowych. Znaczenie obszarów przyrodniczo cennych ze względów naukowych, kulturowych, społecznych, ekonomicznych czy społecznych systematycznie wzrasta.

Na obszarach przyrodniczo cennych poza funkcjami produkcyjnymi można realizować funkcje pozaprodukcyjne. Zarówno funkcja produkcyjna, jak i pozaprodukcyjna należą do wspólnej całości danego obszaru. Do najważniejszych funkcji pozaprodukcyjnych należy zaliczyć (Ankudo, Kowalczyk 2013):

- Ochronne - ochrona wody, gleby, klimatu, różnorodności biologicznej;
- Społeczne - ochrona zdrowia ludzi, wzmocnienie obronności kraju, funkcja edukacyjna, turystyka, rekreacja.

Na każdej przestrzeni geograficznej istnieją cechy predestynujące do gospodarowania w określonych formach. Funkcje produkcyjne wiążą się z produkcją w danych branżach, natomiast pozaprodukcyjne dotyczą *głównie* korzystania przez człowieka z dobrodziejstw danego obszaru, które można nazwać dobrami publicznymi. Na przykład przebywanie w nieskażonym środowisku, które przez las zostało oczyszczone, gromadzenie wody, która przez las została zmagazynowana, podziwianie piękna krajobrazu, którym się zachwycamy, korzystanie z ochłodzenia w dni upalne, a sam pobyt w lesie, to pozytywna cecha obszarów przyrodniczo cennych.

Obszary przyrodniczo cenne można utożsamiać z obszarami chronionymi określonego środowiska (uzależnione od wielkości, bądź ilości elementów środowiska prawnie chronionych). Naturalne elementy środowiska, prawnie chronione, wprowadzone zakazy i ograniczenia dążą do zminimalizowania stopnia zanieczyszczenia. Warunkuje to użytkowanie obszarów przez różne formy z zachowaniem zasad zrównoważonego rozwoju.

Należy podkreślić, że im większy stopień urbanizacji, tym większe zanieczyszczenie. Tereny o dużym stopniu urbanizacji (przemysłowe, osiedlowe) wykluczają istnienie naturalnych elementów środowiska przez zbyt duże zmiany antropogeniczne. Obszary przyrodniczo cenne cechuje przede wszystkim różnorodność biologiczna i krajobrazowa. Wpływa to znacząco na działalność gospodarczą. Obszary te zajmują znaczącą część powierzchni naszego kraju, a przebywanie na atrakcyjnym terenie (obszarach przyrodniczo cennych), w kontakcie z przyrodą, w czystym i nieskażonym środowisku jest pragnieniem każdego człowieka. Dlatego też już istniejące i potencjalne obszary cenne ze względu na wartośći przyrodnicze powinny być nie tylko powszechnie dostępne według określonych zasad, ale powinny być objęte odpowiednimi regulacjami prawnymi ograniczającymi i regulującymi dostępność turystów.

Celem opracowania jest przedstawienie pozaprodukcyjnych funkcji obszarów przyrodniczo cennych,

sites are a valuable public good. It is known that wood production is only one of the functions, but non-productive functions also play a major role in economic activity.

Characteristics of valuable natural areas

In the subject literature a nature site is an area that is characterized by significant natural values, abiotic and/or biotic ones, generally sensitive to transformations and threatened by them. Commonly its meaning is used as a synonym for protected areas.

The notion of nature sites does not have a singular definition and was not ultimately set. Simultaneously it gives a lot of controversies, and appears in numerous publications that regard balanced development and nature preservation (Radecki 1987, p. 18-19). It causes a problem for defining criteria for separation of such areas, which are named by this notion. Some authors while characterizing nature sites take such criteria as: mineral wealth, energetic resources, hydrographic conditions, soils quality, mineral waters, hot springs, muds, landscape beauty and climate (Kupiec 1996). According to A. Zielińska those areas are the most valuable and beautiful in our country, and creating nature sites is intended to improve human ties with environment (Zielińska 2013, p. 13). Using such criteria would cause the notion of nature sites become very broad, and it would include every forest, fertile soil and areas that have mineral deposits (e.g. the region of Upper Silesia). However, the point of every definition is that natural sites are areas of great biological diversity, and managing of their resources must be balanced and planned (Żegień 2010).

W. Radecki claims that natural sites are such areas that have natural values and are suitable for every human activity. A definition of this type seems to be too broad. On the other hand, G. Dobrzański is referring to the definition of protected areas, approved on the 4th World Congress on National Parks and Protected Areas, and proposes the following definition of natural site: it is a part of land or sea that has great biological diversity and associated with it natural and cultural resources, which deserve to be maintained in a relatively unchanged state (Dobrzański et al. 1997).

Previously mentioned definitions indicate that natural sites are also defined as areas that have mainly natural features, which are essential for maintaining ecological balance. Steiner defines it as areas sensitive to negative environmental impact, which include among others: unstable soils, heavily inclined slopes, floodplains, habitats of rare species of plants and animals (Steiner 1999).

Natural sites are much differentiated depending on a dominating natural function fulfilment. Starting with hydrographic regulations, by ensuring habitats and the ability to move for plants and animals. Therefore, these areas would have various characteristics regarding habitats, plant communities, soils features, underground

głównie ich znaczenia w działalności gospodarczej i życiu człowieka. W pracy zastosowano krytyczną analizę literatury. W świadomości społecznej obszary przyrodniczo cenne stanowią cenne dobro publiczne. Wiadomo, że produkcja drewna, to tylko jedna z funkcji, ale pozaprodukcyjne funkcje odgrywają również bardzo znaczącą rolę w działalności gospodarczej.

Charakterystyka obszarów przyrodniczo cennych

W literaturze przedmiotu obszarem cennym przyrodniczo jest określany obszar cechujący się znaczącymi wartościami przyrodniczymi, abiotycznymi i/lub biotycznymi, najczęściej wrażliwy na przekształcenia i zagrożony przekształceniami. Niejednokrotnie jego znaczenie jest stosowane jako synonim terenów chronionych.

Pojęcie obszarów przyrodniczo cennych nie ma jednolitej definicji i nie zostało ostatecznie ustalone. Jednocześnie budzi ono wiele kontrowersji, a pojawia się w licznych publikacjach dotyczących zrównoważonego rozwoju i ochrony przyrody (Radecki 1987, s. 18 - 19). Stwarza to problem w opracowaniu kryteriów wydzielenia obszarów, które określa się tym pojęciem. Niektórzy autorzy przy charakteryzowaniu obszarów przyrodniczo cennych przyjmują takie kryteria jak: bogactwa mineralne, surowce energetyczne, stosunki wodne, jakość gruntów, czystość powietrza, wody mineralne, gorące źródła, borowiny, piękno krajobrazu, klimat (Kupiec 1996). Według A. Zielińskiej są to najbardziej wartościowe i najpiękniejsze tereny naszego kraju, a tworzenie obszarów przyrodniczo cennych ma na celu doskonalenie więzi człowieka ze środowiskiem przyrodniczym (Zielińska 2013, s. 13). Zastosowanie takich kryteriów spowodowałoby, że pojęcie obszarów przyrodniczo cennych stałoby się bardzo szerokie i obejmowałoby wszelkie lasy, urodzajne gleby, a także obszary, pod którymi zalegają złoża kopalin (np. region Górnego Śląska). Niemniej jednak w każdej definicji chodzi o to, że obszary przyrodniczo cenne, to obszary o wysokiej różnorodności biologicznej, na których gospodarowanie ich zasobami musi odbywać się w sposób zaplanowany i zrównoważony (Żegleń 2010).

W. Radecki za obszary przyrodniczo cenne uważa takie, które przedstawiają wartości dane przez przyrodę i przydatne dla jakiegokolwiek działalności ludzkiej. Definicja tego typu wydaje się zbyt rozbudowana. Natomiast G. Dobrzański nawiązując do definicji obszarów chronionych, przyjętej na IV Światowym Kongresie Parków Narodowych i Obszarów Chronionych, proponuje przyjęcie następującej definicji obszaru przyrodniczo cennego: jest to obszar lądu lub morza o wysokiej różnorodności biologicznej, a także związanych z nim zasobów naturalnych i kulturowych, zasługujący na utrzymanie w stanie względnie niezmiennym (Dobrzański i in. 1997).

Wcześniej przytoczone określenia wskazują, że tereny cenne przyrodniczo są także definiowane jako obszary pełniące głównie funkcje przyrodnicze, które kluczowe są dla zachowania równowagi ekologicznej. Steiner definiuje je jako tereny wrażliwe na negatywne wpływy środowiska i zalicza do nich m.in.: niestabilne

water retention, but also differing in terms of the level of anthropogenic transformation (from almost natural to semi-natural) and the level of immunity to anthropogenic threats (from sensitive to those that have high immunity), less or more isolated. Frequently, these will be typical areas, or characteristic for a given region, or unique and rare.

In the Environment Conservation Act of 16th of April 2004 there are indicated forms of environment protection that can be divided into three groups (Journal of Laws No. 92, Item 880, Art. 6, Par. 1):

1. Forms of area's protection that include:
  - traditional forms of protection: national parks and nature reserves;
  - modern forms of protection: landscape parks and areas of protected landscape;
  - forms of protection: The European Ecological Network Natura 2000.
2. Forms of natural objects' protection that include: natural monuments, documentation sites, sites of ecological interest, environmental-landscape complexes.
3. Forms of plants, animals and fungi protection

For natural sites one may recognize such areas as: national and landscape parks, nature reserves, areas of protected landscape, Natura 2000, sites of ecological interest, natural monuments.

Separation of nature sites should not only be limited to the borders of an area we want to protect, but to the area that can manage to have such development strategy that could allow to protect all desirable resources and natural values and simultaneously would not limit local societies chances for socio-economic development. Human being is strongly dependant on the environment and cannot unambiguously break these ties. Natural values significantly influence not only human health and culture, but also different economy branches and society's economic status. Impacts that men have on the environment caused violation of balance, which becomes more pronounced, among different kinds of human socio-economic activity and the quality of natural environment.

Actions that contribute to preservation of natural environment should consist of preservation and restoration of ecosystems and in a rational economy protection should not be limited by any administrative boundaries (Zielińska 2013, p. 9). Management in such areas should be considered in relation to the whole macrosystem: economy – society – environment. Only a combined consideration of economic, ecologic and social aspects (with selection of directions, forms and methods) may be a basic condition of preservation and improvement of natural environment quality. It takes a significant meaning, especially regarding nature sites. The meaning of non-productive functions is constantly growing, to such an extent that some scientists, who try to convert them to money, are getting to a conclusion that the value of these functions is higher than the value of productive functions' effects (Płotkowski 2008, p. 270). As scientists notice, non-productive functions

gleby, silnie nachylone stoki, tereny zalewowe, siedliska rzadkich gatunków roślin i zwierząt (Steiner 1999).

Obszary przyrodniczo cenne są bardzo zróżnicowane w zależności od dominującej funkcji przyrodniczej, jaką pełnią, począwszy od regulacji stosunków wodnych, poprzez zapewnienie miejsc bytowania roślin i zwierząt oraz możliwość ich przemieszczania się. Będą to zatem tereny charakteryzujące się różnorodnymi właściwościami w zakresie siedliska, zbiorowiska roślinnego, właściwości gleb, zalegania wód podziemnych, ale także różniące się stopniem przekształcenia antropogenicznego (od niemal naturalnych po półnaturalne) i stopniem odporności na zagrożenia antropogeniczne (od wrażliwych po te o znacznej odporności), mniej lub bardziej izolowane. Niejednokrotnie będą to obszary typowe, czy charakterystyczne dla danego regionu lub unikalne i rzadkie.

W ustawie o ochronie przyrody z 16 kwietnia 2004 r. wskazane są formy ochrony przyrody, które można ująć w trzech grupach (Dz. U. Nr 92, poz. 880, art. 6 ust. 1):

1. Formy ochrony obszarowej obejmujące:
  - tradycyjne formy ochrony: parki narodowe i rezerваты przyrody;
  - nowsze formy ochrony: parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu;
  - formy ochrony: Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000.
2. Formy ochrony obiektowej obejmujące: pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe.
3. Formy ochrony gatunkowej roślin, zwierząt i grzybów

Za obszary przyrodniczo cenne można uznać takie obszary jak: parki narodowe i krajobrazowe, rezerваты przyrody, obszary chronionego krajobrazu, Natura 2000, użytki ekologiczne, pomniki przyrody.

Wydzielenie obszarów przyrodniczo cennych nie powinno dotyczyć wyłącznie granic obszaru, który chcemy chronić, lecz obszaru, w ramach którego możemy zaproponować taką strategię rozwoju, która pozwoli na ochronę wszelkich pożądanych zasobów i walorów przyrody, a jednocześnie nie ograniczy szans na rozwój społeczno-gospodarczy lokalnych społeczności. Człowiek jest silnie uzależniony od środowiska przyrodniczego i nie może jednoznacznie zerwać tych więzi. Walory przyrodnicze w sposób istotny wywierają wpływ nie tylko na zdrowie człowieka, kulturę, ale i na różne gałęzie gospodarki oraz status ekonomiczny społeczeństwa. Oddziaływanie człowieka na środowisko przyczyniło się do coraz wyraźniejszego naruszenia równowagi między różnymi formami aktywności gospodarczo-społecznej człowieka, a jakością środowiska przyrodniczego.

Działania przyczyniające się do ochrony środowiska przyrodniczego powinny polegać na przywróceniu ekosystemów oraz racjonalnym gospodarowaniu, a ochrona nie powinna być wyznaczana żadnymi granicami administracyjnymi (Zielińska 2013, s. 9). Gospodarowanie na takich obszarach należy rozpatrywać w odniesieniu do całości makrosystemu: gospodarki – społeczeństwa – środowiska. Jedynie łączne uwzględnienie aspektów ekonomicznych, eko-

of nature sites will increase in the future, and the expectations of people who are using the common good of nature sites will change too.

The socio-economic functions of valuable natural areas and forests

Nature sites and forestry are under constant change along with the progress of forest sciences and practitioners' experience, and especially under the influence of new expectations and needs of society. Valuable natural areas are governed by Państwowe Gospodarstwa Leśne Lasy Państwowe (PGL LP) („State Forests” National Forest Holding), which is described in the Environment Conservation Act (Journal of Laws no. 92, item 880 as amended) and the Forest Act (Journal of Laws no. 101, item 444 as amended). Formerly, forest areas held primarily economic functions. It was a supply of wood and various other goods, like forest's fruits, mushrooms, herbs, tar, resin, bark and products of hunting.

A growing impact that humans have on environment, both as an intense exploitation of natural resources, landscape transformation and pollution, creates great barriers for the development of modern societies. In recent years the expectations towards forest areas from various social and professional groups have been changing, which is reflected in managed forestry. It concerns primarily the fulfilling of growing social expectations for non-productive functions of nature sites, and maintaining multifunctional role of them. This new approach to the management problem on nature sites may be implemented in several ways. There are some spontaneous attempts of implementing new solutions, being supplementary to legal-institutional regulations. More frequently people or organized groups of people that visit nature sites attach much attention to tourism and recreation, which influences improvement of physical and mental health.

Currently the meaning of management of nature sites is increasing because of a decrease in biodiversity and implementing in Poland the concepts of Natura 2000 areas. Creating nature sites improves human in natural environment. Nature sites are a vital economic and social element, and above all other ones, they are a significant element of ecological education, and as a market's product and public good.

Recently, nature sites have been more and more often seen as a protection tool for biological diversity by so-called ecosystem approach, and protection

logicznych i społecznych (przy doborze metod, kierunków, form) może stanowić podstawowy warunek zachowania i poprawy jakości środowiska przyrodniczego. Nabiera to szczególnego znaczenia, zwłaszcza w odniesieniu do obszarów przyrodniczo cennych. Znaczenie funkcji pozaprodukcyjnych stale rośnie, do tego stopnia, że niektórzy naukowcy, próbując przeliczyć je „na pieniądze”, dochodzą do wniosku, że ich wartość od kilku do kilkunastu razy przewyższa wartość efektów funkcji produkcyjnych (Płotkowski 2008, s. 270). Jak zauważają naukowcy, funkcje pozaprodukcyjne obszarów przyrodniczo cennych będą w przyszłości rosły, a oczekiwania społeczeństwa, jako użytkowników wspólnego dobra, jakim są wymienione obszary także będą się zmieniały.

Gospodarczo-społeczne funkcje obszarów przyrodniczo cennych i leśnych

Obszary przyrodniczo cenne i gospodarka leśna podlegają ciągłym zmianom w miarę postępu nauk leśnych i doświadczeń praktyków, a zwłaszcza pod wpływem nowych oczekiwań i potrzeb społecznych. Obszary przyrodniczo cenne są zarządzane przez Państwowe Gospodarstwa Leśne Lasy Państwowe (PGL LP) określone na mocy ustawy o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880 z późn. zm.) oraz ustawy o lasach (Dz. U. Nr 101, poz. 444 z późn. zm.). Dawniej obszary leśne pełniły przede wszystkim funkcje gospodarcze. Dostarczały drewna oraz różnego rodzaju tzw. użytków ubocznych, jak np. owoce leśne, grzyby, zioła lecznicze, dzięgieć, żywice, korę, produkty łowiectwa.

Rosnące oddziaływanie na środowisko przyrodnicze wywierane przez człowieka zarówno w postaci intensywnej eksploatacji zasobów przyrodniczych, przekształcania krajobrazu, jak i emisji zanieczyszczeń tworzy coraz większe bariery rozwoju współczesnych społeczeństw. W ostatnich latach oczekiwania wobec obszarów leśnych ze strony różnych grup społecznych i zawodowych zmieniają się, co ma swoje odzwierciedlenie w prowadzonej gospodarce leśnej. Dotyczy to głównie zaspokajania rosnących oczekiwań społecznych na pozaprodukcyjne funkcje obszarów przyrodniczo cennych z zachowaniem ich wielofunkcyjnej roli. To nowe podejście do problemu gospodarowania na obszarach przyrodniczo cennych może być implementowane na kilka sposobów. Pojawiają się spontaniczne próby wdrażania nowych rozwiązań, niejako obok regulacji prawno-instytucjonalnych. Coraz częściej osoby lub grupy zorganizowane odwiedzające obszary przyrodniczo cenne przywiązują znaczącą wagę do turystyki i rekreacji, co ma wpływ na poprawę zdrowia fizycznego i psychicznego.

Obecnie rośnie znaczenie gospodarowania na obszarach przyrodniczo cennych w związku ze zmniejszaniem się stopnia bioróżnorodności oraz z wdrażaniem w Polsce koncepcji obszarów Natura 2000. Tworzenie obszarów przyrodniczo cennych ma na celu doskonalenie człowieka w środowisku przyrodniczym. Obszary przyrodniczo cenne to ważny składnik ekonomiczny i społeczny, a przede wszystkim

planning may be a long- or a short-term phenomenon. The opinion about the importance of these areas not only for the nature specialists, but also for wider social and professional groups, is getting more common. It is directly influencing on the necessity of involving society in the decision making process regarding managing of nature sites.

Valuable natural areas are a public good, which means the management process on such area is subject to regulations, and the scope of management must be reasonably planned. Such areas and nearby surroundings cannot be a basis for conflict neither for the economy, nor for the society. Nature sites can be identified with valuable ecological areas, separated because of the "ecological potential", ways of using, depending on the kind of usable land, environmental pollution and a degree of degradation of particular elements, and a degree of preservation of natural environmental elements (determined by the size or quantity of environmental elements legally protected) (Guzal-Dec 2013, p. 2926).

In the European Union acts the need of taking harmonized actions for better life conditions in a healthy environment, and a set of financial mechanisms that are functioning in the EU countries, is stressed. The European Union supports not only a direct protection of nature sites, but also their balanced economic development, which is based on natural values. The evaluation of the non-productive functions of valuable natural areas is relatively difficult. In different countries such attempts were made, which gave surprising results. For example, in Germany the value of non-productive functions of forest was estimated at the level of 85%, and in Switzerland – more than 90% of the overall value of goods derived from these areas (http://kola.lowiecki.pl/prawo/stanowisko_po.php).

The investment pressure in these areas is still clearly visible. It is a necessity to improve protection of the areas that have special natural values and significant ecological functions, and ensure their spatial coherence (Nowacka-Rejzner 2011, p. 75).

Depending on the nature sites' character the following forms of human activities (presence) may be allowed: balanced and permanent agriculture, including ecological farming and multifunctional farming, balanced tourism, knowledge-based economy, environmental-friendly economic activity, promotion and protection of cultural heritage (Poskrobko 2011, p. 264). It needs to be remembered that the essential condition of human presence on nature sites is to ensure safety of the natural environment elements existing there. Human being is strongly dependant on the environment and cannot unambiguously break these ties. An impact that humans have on the environment (human pressure) caused a violation of balance, which becomes more pronounced, among different kinds of human socio-economic activity and the quality of natural environment. It needs to be stated that every year the process of exploiting and degrading the environment is increasing, which is alarmed by naturalists.

stanowią istotny element edukacji ekologicznej oraz jako produkt rynkowy i dobro publiczne.

Współcześnie w coraz większym stopniu obszary przyrodniczo cenne postrzegane są jako narzędzie ochrony różnorodności biologicznej przez tzw. podejście ekosystemowe, a planowanie ochrony może być długo- lub krótkookresowe. Coraz powszechniejsze jest przekonanie, że obszary takie są ważne nie tylko dla specjalistów przyrodników, ale także dla szerszych grup społecznych i zawodowych. Przekłada się to bezpośrednio na konieczność zaangażowania społeczeństwa w proces podejmowania decyzji dotyczących zagospodarowania obszarów cennych przyrodniczo.

Obszary przyrodniczo cenne są dobrem publicznym, tzn. proces gospodarowania na takim terenie podlega reglamentacji, a jej zakres gospodarowania musi być sensownie zaplanowany. Obszary takie i przestrzeń wokół nich nie mogą stanowić podłoża konfliktu, ani dla gospodarki, ani dla społeczeństwa. Obszary przyrodniczo cenne można utożsamiać z obszarami cennymi ekologicznie, wyodrębnionymi ze względu na „potencjał ekologiczny”, formy użytkowania, w zależności od rodzaju użytków gruntowych, zanieczyszczenia środowiska i stopień zdegradowania poszczególnych jego elementów oraz stopnia zachowania naturalnych elementów środowiska (uzależniony od wielkości bądź ilości elementów środowiska prawnie chronionego) (Guzal-Dec 2013, s. 2926).

W dokumentach Unii Europejskiej bardzo mocno i wyraźnie podkreślana jest potrzeba podjęcia zharmonizowanych działań na rzecz lepszej jakości życia w zdrowym środowisku, jak również szeregu mechanizmów finansowych funkcjonujących w krajach Unii Europejskiej. Unia Europejska wspiera nie tylko bezpośrednią ochronę obszarów cennych przyrodniczo, ale także zrównoważony ich rozwój gospodarczy, oparty na ich walorach przyrodniczych. Ocena funkcji pozaprodukcyjnych obszarów przyrodniczo cennych jest dość trudna. W różnych krajach podejmowano są takie próby, które przyniosły dość zaskakujące wyniki. Np. w Niemczech wartość funkcji pozaprodukcyjnych lasu oszacowano na 85%, a w Szwajcarii na ponad 90% ogólnej wartości wszystkich dóbr czepianych z takich obszarów (http://kola.lowiecki.pl/prawo/stanowisko_po.php).

Nadal widoczna jest wyraźna presja inwestycyjna na te tereny. Konieczne jest więc wzmocnienie ochrony terenów o szczególnych walorach przyrodniczych i istotnych funkcjach ekologicznych oraz zapewnienie ich spójności przestrzennej (Nowacka-Rejzner 2011, s. 75).

W zależności od charakteru obszarów przyrodniczo cennych można dopuścić następujące formy działalności (obecności) człowieka: zrównoważone i trwałe rolnictwo, w tym również rolnictwo ekologiczne oraz rolnictwo wielofunkcyjne, turystykę zrównoważoną, gospodarkę opartą na wiedzy, proprzyrodniczą działalność gospodarczą, propagowanie i ochronę dziedzictwa kulturowego (Poskrobko 2011, s. 264). Należy pamiętać, że niezbędnym warunkiem obecności człowieka na terenach przyrodniczo cennych jest zapewnienie bezpieczeństwa występujących tam elementów środowiska przyrodniczego. Człowiek jest

The protection of nature sites is a set of actions and decisions that serve to preserve natural values, including among others: active protection works, reconciliation of human economy and nature needs, necessary limitations, the elements of shaping social environment of the area, and also the elements of creating institutional structures and managing them. The idea of nature protection is only successful, when it covers the whole area of natural environment, not just singular elements (e.g. plants and animals species, or nature sites) (Zielińska 2005, p. 168).

To sum up, it may be stated that nature sites are contributing to economic development and improving the welfare and quality of life of local society, and management demands a right choice of maintenance personnel, active and efficient management of these areas.

Valuable natural areas as a stimulus for the development of tourism and recreation

A mass character of tourism has resulted in its becoming an essential element of a general policy of a modern country in different spheres of social, economic and political lives (Jalinik 2002, p. 61). Tourism and recreation are getting an element of touristy economy and one kind of economic activity, which may be performed according to balanced development rules on nature sites. These areas are particularly attractive for tourists because of differentiated landscape and the quality of natural environment, which is an advantage for people who seek rest.

The development of tourism and recreation in an unpolluted natural environment allows regenerating of physical and mental health, and if well organized, it will contribute to change of life and work conditions of a society, because such areas contain most precious resources and values of natural and cultural environments of humans. It is considered that these areas should be under special protection, but also that they should create opportunities of socio-economic development of the inhabitants. One example of tourism and recreation development on the mentioned areas is creating hiking and educational trails, cycling routes, recreational paths. It needs to be observed that forms of touristy activities and intensity do not break the ecological balance of natural environment.

Tourism and recreation include various forms of leisure, which are up to satisfy a desire for silence and allow using natural resources and cultural heritage

silnie uzależniony od środowiska przyrodniczego i nie może jednoznacznie zerwać tych więzi. Oddziaływanie człowieka na środowisko (antropopresja) przyczyniło się do coraz wyraźniejszego naruszenia równowagi między różnymi formami aktywności gospodarczo-społecznej człowieka, a jakością środowiska przyrodniczego. Trzeba stwierdzić, że z roku na rok wzrasta proces eksploatacji i degradacji środowiska, o czym sygnalizują specjaliści zajmujący się ochroną środowiska przyrodniczego.

Ochrona obszarów przyrodniczo cennych, to zbiór działań i decyzji służących zachowaniu wartości przyrodniczych, obejmujący m.in. prace ochrony czynnej, godzenie gospodarki człowieka z potrzebami przyrody, niezbędne ograniczenia, elementy kształtowania środowiska społecznego obszaru, a także elementy organizacji struktur instytucjonalnych i zarządzania nimi. Idea ochrony przyrody jest tylko wtedy skuteczna, gdy obejmuje całą przestrzeń środowiska przyrodniczego, a nie tylko pojedyncze elementy (np. określone gatunki roślin, zwierząt lub obszar przyrodniczo cenny) (Zielińska 2005, s. 168).

Reasumując można stwierdzić, że obszary przyrodniczo cenne przyczyniają się do rozwoju gospodarczego i poprawy poziomu dobrobytu, jakości życia społeczności lokalnej, a ich zagospodarowanie wymaga właściwego doboru personelu obsługowego oraz aktywnego i skutecznego zarządzania tymi obszarami.

Obszary przyrodniczo cenne stymulatorem rozwoju turystyki i rekreacji

Masowy charakter turystyki sprawił, że stała się ona ważnym elementem ogólnej polityki współczesnego państwa w różnych dziedzinach życia społecznego, gospodarczego i politycznego (Jalinik 2002, s. 61). Turystyka i rekreacja staje się zatem elementem gospodarki turystycznej i jedną z rodzajów działalności gospodarczej, która może być realizowana zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju na obszarach przyrodniczo cennych. Obszary te są szczególnie atrakcyjnym terenem dla turystów z uwagi na zróżnicowany krajobraz i jakość środowiska przyrodniczego, które sprzyja przyjazdowi osób zainteresowanych wypoczynkiem.

Rozwój turystyki i rekreacji w nieskażonym środowisku przyrodniczym pozwala zregenerować zdrowie fizyczne i psychiczne, a dobrze zorganizowana turystyka przyczyni się do zmiany warunków życia i pracy społeczności, ponieważ na takich obszarach znajdują się najcenniejsze zasoby i walory środowiska przyrodniczego i kulturowego człowieka. Uważa się, że obszary te powinny podlegać szczególnej ochronie, ale powinny także w miarę możliwości, stwarzać szansę rozwoju społeczno-gospodarczego zamieszkałej na nich mieszkańców. Jednym z przykładów rozwoju turystyki i rekreacji na wymienionych obszarach jest tworzenie ścieżek pieszych i edukacyjnych, szlaków rowerowych, tras rekreacyjnych. Należy jednak przestrzegać, aby formy ruchu turystycznego i ich natężenie nie naruszały równowagi ekologicznej środowiska przyrodniczego.

of a given area, and participation in lives of the inhabitants. Features of nature sites, particularly the necessity of nature protection, indicate possibilities of development for the following forms and kinds of tourism: ecotourism, rural tourism (agritourism, ecoagritourism), silvo-tourism, health-tourism, qualified, heritage and weekend tourisms.

Touristy movement in nature sites should be directed at development of eco- and silvo-tourisms. Such direction of development is primarily due to extraordinary natural and landscape values, low level of industrialization and urbanization, and low population density. The educational aspect – exploring culture and nature of a given region – cannot be missed.

People who practice tourism and recreation on nature sites should take into account the specificity and character of the environment. And as an example:

- national and landscape parks should be dedicated to an extensive touristy usage;
- in the forest kind of parks, the planning of touristy development should be based on conditions that derive from forest-type recreational areas;
- areas of protected landscape and the European Ecological Network Natura 2000. These are areas dedicated primarily as recreational areas that stand out with the beauty of landscape. A moderate economic activity is allowed on these areas. The areas also serve the function of wildlife corridors, which allow animal migrations.
- in the mentioned areas, various forms of ecological education, promotion of environmental knowledge and the possibility of contact with nature should be developed.

Conducting these forms of education will influence stimulation and development of tourism. This will depend on the forms of spending leisure time by people. The essence of such an approach is dependant also on the friendly approach to tourists by local communities that offer the wealth of natural environment.

Conclusion

Valuable natural areas are characterized by a predisposition for the development and successive introduction of non-productive forms of activities. One of the preferred directions of development is clearly tourism and recreation. This is connected strictly with the most precious resources and values of human natural and cultural environment, which should be under a special protection, but also they should create opportunities for socio-economic development of local communities. Therefore, development of tourism and recreation may play a significant role in

Turystyka i rekreacja obejmuje różnorodne formy wypoczynku, który ma zaspokoić pragnienie ciszy i umożliwić korzystanie z naturalnych zasobów i dziedzictwa kulturowego danego obszaru oraz uczestnictwo w życiu zamieszkałej na tych obszarach społeczności. Specyfika obszarów przyrodniczo cennych, a szczególnie konieczność ochrony przyrody wskazują na możliwość rozwoju następujących rodzajów i form turystyki: ekoturystyki, turystyki wiejskiej (agroturystyki, ekoagroturystyki), sylwanoturystyki, turystyki zdrowotnej, kwalifikowanej, krajoznawczej i weekendowej.

Ruch turystyczny na obszarach przyrodniczo cennych powinien być ukierunkowany na rozwój ekoturystyki i sylwanoturystyki. Za takim rozwojem przemawiają głównie wybitne walory przyrodnicze i krajobrazowe, niski stopień uprzemysłowienia i urbanizacji oraz mała gęstość zaludnienia. Nie można też nie zauważyć aspektu edukacyjnego – poznania przyrody i kultury danego regionu.

Uprawiając turystykę i rekreację na obszarach przyrodniczo cennych powinno się uwzględniać ich specyfikę i charakter przyrodniczy. I tak na przykład:

- parki narodowe i krajobrazowe powinny być przeznaczone do ekstensywnego użytkowania turystycznego;
- w parkach typu leśnego, planowanie rozwoju turystyki powinno opierać się na uwarunkowaniach wynikających z kategorii leśnych obszarów rekreacyjnych;
- obszary chronionego krajobrazu i Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000. Są to obszary przeznaczone głównie na tereny rekreacyjne wyróżniające się pięknem krajobrazu. Dopuszczalna jest na nich ograniczona działalność gospodarcza człowieka. Pełnią też funkcję korytarzy ekologicznych umożliwiających migrację zwierząt.
- w wymienionych obszarach powinny być także rozwijane różne formy edukacji ekologicznej, popularyzacja wiedzy przyrodniczej oraz możliwość obcowania z naturą.

Prowadzenie takiej formy edukacji wpłynie na stymulację i rozwój turystyki. To od niej będzie zależało, jakie formy spędzania czasu wolnego przyjmą wypoczywający. Istota takiego podejścia będzie również zależała od przyjaznego traktowania turystów przez lokalne społeczności, które oferują bogactwo środowiska przyrodniczego.

Podsumowanie

Obszary przyrodniczo cenne cechuje to, że są one predysponowane do rozwoju i sukcesywnego wprowadzania pozaprodukcyjnych form działalności. Jednym z preferowanych kierunków rozwoju jest niewątpliwie turystyka i rekreacja. Należy ona bowiem do dziedzin ściśle związanych z najcenniejszymi zasobami i walorami środowiska przyrodniczego i kulturowego człowieka, które z jednej strony powinny podlegać szczególnej ochronie, z drugiej zaś powinny stwarzać szanse rozwoju społeczno-gospodarczego lokalnym społecznościom. I stąd też rozwój turystyki

implementing the eco-development of nature sites, and the presence on such areas alone will have an impact on improving physical and mental health. The non-productive functions of nature sites are also undergrowth, products of hunting, resin and tar, which are needed by pharmaceutical industries. Beside wooden products, other side products of these areas are important.

The management of nature sites is possible only by combining the socio-economic function and natural environment issues in such a way that the environment is not downgraded and that its natural values are preserved. It is possible by implementing the concept of balanced development. Only a joint consideration of economic, ecologic and social requirements (with selection of directions, forms and methods) can provide proper grounds for the preservation and improvement of the quality of natural environment. The management in valuable natural areas should be characterized by multifunctionality in maintaining the principles of balanced development.

ki i rekreacji może odgrywać znaczącą rolę w realizacji ekorozwoju obszarów przyrodniczo cennych, a sam pobyt na takich obszarach wpłynie na poprawę zdrowia fizycznego i psychicznego. Pozaprodukcyjne funkcje obszarów przyrodniczo cennych, to także runo leśne, produkty łowiectwa, żywica czy dziegieć, które potrzebuje przemysł farmaceutyczny. Poza produktem, jakim jest drewno, ważne miejsce na obszarach przyrodniczo cennych zajmują produkty uboczne.

Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych jest możliwe pod warunkiem powiązania funkcji gospodarczo-społecznej ze środowiskiem przyrodniczym w taki sposób, aby nie doprowadzić do degradacji środowiska, a zachować jego walory naturalne. Jest to możliwe przy wdrażaniu idei rozwoju zrównoważonego. Jedynie łączne uwzględnienie wymagań ekonomicznych, ekologicznych i społecznych może stanowić podstawowy warunek zachowania i poprawy jakości środowiska przyrodniczego. Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych powinno charakteryzować się wielofunkcyjnością przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

References/Literatura:

1. Ankudo L., Kowalczyk H. (2013), *Koszty pozaprodukcyjnych funkcji lasu realizowanych na terenie RDLP w Szczecinie*. Wydawnictwo PTPN, Wydział Nauk Rolniczych i Leśnych, Poznań, t. 104.
2. Dobrzański G., Dobrzańska B., Kiełczewski D. (1997), *Ochrona środowiska przyrodniczego*, Wydawnictwo Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Białystok.
3. Guzal-Dec D. (2013), *Operacjonalizacja modelu Presja-Stan-Reakcja w badaniu cenności ekologicznej gmin wiejskich na przykładzie województwa lubelskiego*. Rocznik Ochrona Środowiska, t. 15, s. 2925-2941.
4. Jalinik M. (2002), *Agroturystyka na obszarach przyrodniczo cennych*. Wydawnictwo Politechnika Białostocka, Białystok.
5. Kupiec L. (1996), *Zasady gospodarowania w regionach przyrodniczo cennych*, W: Mechanizmy i uwarunkowania ekorozwoju, t. III, Wydawnictwo Politechnika Białostocka, Białystok.
6. Nowacka-Rejzner U. (2011), *Planowanie przestrzenne a tereny cenne przyrodniczo w obszarach wybranych miast Małopolski*. Czasopismo Techniczne. Architektura. R. 108, z. 1-A, s. 69-78.
7. Płotkowski L. (2008), *Ekonomiczne aspekty oceny funkcji lasu, czyli gospodarka leśna w koncepcji zrównoważonego rozwoju*. Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej, R. 10, z. 3 (19), s. 252-272.
8. Poskrobko B. (red.) (2011), *Zrównoważony rozwój obszarów przyrodniczo cennych*, W: *Planistyczne i implementacyjne aspekty rozwoju obszarów przyrodniczo cennych*, t. I, Wydawnictwo WSE, Białystok, s. 264.
9. Radecki W. (1987), *Ochrona prawna obszarów przyrodniczo cennych*. Oddział Akademicki PTTK, Kraków.
10. Steiner F. (1999), *The living landscape 1999. An Ecological Approach to Landscape Planning* McGraw Hill.
11. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach (Dz. U. Nr 101, poz. 444 z późn. zm.).
12. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92, poz. 880 z późn. zm.).
13. Zielińska A. (2005b), *Próba oceny szans i zagrożeń sieci NATURA 2000 w Polsce*, W: T. Borys (red.), *Gospodarka a środowisko, Zarządzanie środowiskiem – gospodarka przestrzenna*. Nr 3, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Prace Naukowe nr 1075, Wrocław, s. 168.
14. Zielińska A. (2013), *Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych w Polsce w kontekście rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
15. Żegleń P. (2010), *Zarządzanie turystyką na obszarach cennych przyrodniczo województwa podkarpackiego*, W: M. Jalinik (red.), *Turystyka na obszarach przyrodniczo cennych*. Wydawnictwo Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok.
16. http://kola.lowiecki.pl/prawo/stanowisko_po.php